

УДК 004.5:004.6:004.8:008:017/019:930.25

Галина Барвіцька, Олександр Ладичук, Марина Попова

ВИКОРИСТАННЯ ОНТОЛОГІЧНОГО РЕЄСТРУ АРХІВНИХ МАТЕРІАЛІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З Т. Г. ШЕВЧЕНКОМ, У НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Статтю присвячено проблемі збереження культурної спадщини. Обговорено доцільність використання онтологій як засобу представлення архівної інформації, наведено приклади застосування онтологічного реєстру архівних документів як можливого інструментарію для молодих науковців.

Ключові слова: онтологія, онтологічний реєстр, онтологічна призма, трансдисциплінарність.

Постановка проблеми. Збереження культурної спадщини — це проблема, яка гостро стоїть не лише в Україні, а й у світі. На перший погляд може здатися, що розвиток інформаційних технологій відволікає потенційних відвідувачів бібліотек, музеїв, архівів тощо, відводячи їх в бік соціальних мереж і онлайн-розваг. Та насправді все навпаки — ІТ надають електронний доступ до пам'яток історії, культури та мистецтва, а також заохочують молоде покоління вивчати ті явища, яких воно раніше не помічало.

Варто зазначити, що в нашій країні існує проблема доступності архівної інформації для потенційних географічно віддалених відвідувачів через заборону оприлюднення її в середовищі Інтернет (на офіційних сайтах, у соціальних мережах). Представники владних структур, на відміну від їхніх закордонних колег, не усвідомлюють, що діяльність архіву здійснюється для громадськості і в її інтересах, адже метою є не «затягнути» людину до бібліотеки чи архіву, а зробити так, щоб вона сама поверталася туди в пошуках нових знань.

Вивчення і дослідження потенційно важливих науці елементів не лише дає змогу розширювати знання і свідомість, а й допомагає сучасному молодому науковцеві йти в ногу з часом, вивчаючи предмет дослідження за допомогою сучасних наукових методів і надбань вітчизняної та світової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історична культурна спадщина України — сукупність архівних фондів, що зберігаються на всій території країни. Кожне джерело має неабияку цінність для кожного з нас, і тим ціннішими вони стають тепер, коли ми живемо в інформаційному суспільстві. Саме нині, в такий складний час, важливо зберегти інформацію в оригінальному вигляді, не допустивши спотворення і перекручування. Провідним інструментом у цьому і є доступність інформації, можливість її отримання, вивчення, опрацювання, копіювання та публікації.

На сьогодні електронний доступ до інформації відновлюється і покращується внаслідок декомунізаційних процесів. Зокрема, через те, що архіви силового блоку стають відкритими, частина архівів КДБ розсекречується, а Український інститут національної пам'яті докладає чимало зусиль для оприлюднення архівних матеріалів.

Одним з напрямів розвитку програмних засобів коректного використання розподіленої інформації є створення і застосування онтологічних систем [1]. Використовувати онтології доцільно ще й тому, що вони не тільки несуть у собі семантичну цінність (кількість і наявність зв'язків між об'єктами), а й відіграють роль бази знань. До того ж візуалізація знань дає змогу в легкій наочній формі побачити все те,

що цікавить з предмета дослідження. Онтологію можна використовувати і як інтегративну платформу для керування й аналізу будь-яких даних у процесі навчально-дослідницької діяльності.

Мета статті — опис можливостей онтологічного реєстру як потенційного інструменту для молодих науковців. Запропоновані приклади можуть бути застосовані в процесі реалізації досліджень з історії, літератури, культурології тощо, а також під час презентацій наукових робіт для візуалізації результатів структуризації та аналізу різноманітної інформації.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що онтології можна використовувати для керування та аналізу будь-яких даних, а також для впровадження технології, що забезпечує управління об'єктами культурної спадщини [2, 3]. Дуже важливим завданням є створення єдиного мережевого середовища, яке б інтегрувало всі накопичені наукові знання, починаючи від інвентаризації документальних об'єктів пам'яті та їх оброблення, представлення в єдиному інформаційному просторі дослідження історико-культурної спадщини України і закінчуючи підтримкою дослідницької діяльності, забезпеченням доступу до накопичених даних. Такою системою може стати мережевий онтологічний реєстр архівних документів, пов'язаних із життям, творчістю та вшануванням пам'яті Тараса Григоровича Шевченка, — інформаційна мережа онтологічних моделей документів, що поєднує джерела архівної інформації на основі контекстних описів, вилучених із цих джерел і семантично пов'язаних між собою [4, 5].

Оскільки шевченкознавство, як міждисциплінарна галузь наукового знання, визначається різними напрямками досліджень (біографічні, бібліографічні, літературознавчі, мовознавчі, мистецтвознавчі, естетичні, психологічні, педагогічні, релігійно-етичні, філософські, суспільно-політичні тощо), то різнобічне представлення її складових у мережевому середовищі сприятиме патріотичному становленню особистості, формуванню самосвідомості нації, її консолідації в контексті глобалізації.

Мережева інтерактивна система знань у вигляді запропонованого реєстру відображає змістовність архівних матеріалів про життя і діяльність Т. Г. Шевченка і забезпечує їх постійне

поповнення завдяки спеціалізованим онтологічним цифровим інструментам організації, оброблення, аналізу, візуалізації даних, моделей та інформаційних процесів, які розширюють методи дослідження історико-культурної спадщини великого Кобзаря.

Щороку зростає інтерес до величної постаті Т. Г. Шевченка. Дослідження його багатогранної творчої спадщини — це шлях до усвідомлення українським народом своєї ідентичності. Нині Шевченкове слово набирає актуальності, широкого і глибокого змісту в усіх країнах світу. Значна роль у цьому процесі належить архівам, які є скарбницями документальної спадщини [4].

Для нас важливо знати Тараса Шевченка як поета, художника, громадського діяча, митця. Адже це людина, яка свого часу була як кістка в горлі для царського правлячого режиму, це був не «дідуган в шапці і кожусі», як люблять його зображувати прихильники шароварщини, а справжній модник свого часу, особистість безумовно талановита, що виливалося в різносторонність його як літературної творчості (вірші, прозові і драматичні твори, епістолярії), так і малярської спадщини (численні портрети, автопортрети, живописні роботи, натюрморти тощо). Кобзар став безперечним символом України і всього українського у світі. Його політичний талант (Т. Г. Шевченко був одним із засновників Кирило-Мефодіївського братства) знайшов логічне відображення та історичні паралелі в боротьбі українців за свої права. Під час Революції Гідності слова Шевченка лунали з вуст Сергія Нігояна — одного з Воїнів Небесної Сотні. Тож оминати увагою таку постать було б несправедливо.

Відображення результатів агрегації та інтеграції розподілених інформаційних ресурсів і джерел для підтримки науково-освітньої і навчально-дослідницької діяльності користувачів онтологічного реєстру архівних документів, пов'язаних із життям, творчістю та вшануванням пам'яті Т. Г. Шевченка, було реалізовано у вигляді онтологічної призми. Найважливіша її особливість — одночасна візуалізація великої кількості матеріалів та об'єктів, створених у різних форматах і за різними стандартами й технологіями. Розглянемо кілька прикладів використання онтологічного реєстру для виконання певних наукових завдань.

ПРИКЛАД 1

Т. Г. Шевченко і початкова освіта

Т. Г. Шевченко був сином кріпака, а селяни-кріпаки рідко були письменні. Виняток становили поодинокі селянські діти, які навчалися в дяківських школах, примітивних за своєю суттю.

Як відомо, царській владі було вигідно тримати люд неграмотним і неосвіченим. Наприкінці XVIII століття в Україні навчання в школах велося церковнослов'янською мовою. Вчитися починали від Покрови — 1 жовтня за старим стилем, з семи років.

Восени 1822 р. восьмирічного Тараса віддали до Кирилівської церковної школи в науку до дяка Павла Рубана.

В автобіографії Т. Г. Шевченко писав: «По мно[го]тяжком двухлетнем испытании, прошел он Граматку, Час [ос]ловец и наконец Псалтырь» (V, 249). Чому «многотяжком»? Пояснення цьому

знаходимо в тій же автобіографії: в дяківській школі Тарас був «в виде школяра-попыхача», інакше кажучи, в ролі хатнього робітника.

Кирилівська школа церковна — це звичайна хата біля церкви на майдані, яка нічим не вирізнялася з-поміж сусідських хат — хіба лиш тим, що була більша за них, та зовсім не мала двору. А на кирилівський шинок не походила тільки тому, що більш за його була неохайна, нечепурна і більш за його запущена [7].

В онтологічному реєстрі архівних документів знаходимо фото хати дяка, в якій навчався грамоти Т. Г. Шевченко (рис. 1). За допомогою інструментів внутрішнього пошуку знаходимо семантично пов'язану інформацію (рис. 2).

У роботі «Т. Шевченко у дяка в науці» художник [Киянченко Георгій Васильович] використав прийом гротеску, показуючи епізод з життя малого Тараса в іронічному ключі, як його

Рис. 1. Фото хати дяка, в якій навчався Т. Г. Шевченко

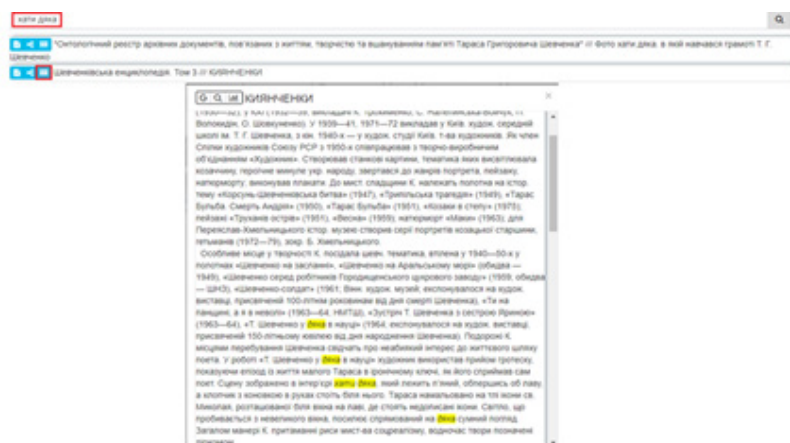

Рис. 2. Фрагмент Шевченківської енциклопедії (Том 3), інтегрованої засобами онтологічної призми до онтореєстру архівних документів

сприймав сам поет. Сцену зображено в інтер'єрі хати дяка, який лежить п'яний, обпершись об лаву, а хлопчик з коновкою в руках стоїть біля нього. Тараса намальовано на тлі ікони св. Миколая, розташованої біля вікна на лаві, де стоять недописані ікони. Світло, що пробивається з невеликого вікна, посилює спрямований на дяка сумний погляд [8].

За часів Т. Г. Шевченка освіту могли здобувати лише вихідці зі знатних заможних родин. Тому той факт, що звичайний селянський син і колишній кріпак отримав не лише початкову, а й освіту живописця, та ще й в Академії мистецтв — це абсолютне підтвердження його талановитості.

ПРИКЛАД 2 Академік

У квітні 1859 р. Шевченко, подаючи деякі зі своїх гравюр на розгляд ради Імператорської академії мистецтв, просив удостоїти його звання академіка або задати програму на отримання цього звання. 16 квітня Рада постановила визнати його «назначеним в академіки і задати програму на звання академіка з гравірування на міді». У вересні 1860 р. Т. Г. Шевченко виставив на Академічній виставці п'ять офортів, яким в оглядах виставки була дана висока оцінка, зокрема, газета «Сын отечества» назвала їх «замечательными», а 2 вересня того ж року, разом з іншими митцями, Тараса Шевченка було визнано академіком гравюри «на повагу майстерності та пізнань у мистецтвах».

Диплом академіка був виписаний 31 жовтня, за три місяці до смерті художника. Нині цей

документ зберігається та експонується в Національному музеї Тараса Шевченка. На звороті він має напис: «Для передачі родичам».

В онтологічному реєстрі архівних документів знаходимо фотокопію диплома Т. Г. Шевченка на звання академіка (рис. 3).

Обравши значення «Петербурзька академія мистецтв» атрибуту «Організації» за допомогою «Фільтра атрибутів», отримуємо онтологічну призму архівних документів, семантично пов'язаних з обраним об'єктом онтологічного реєстру.

Висновки. Онтологічний реєстр архівних документів, пов'язаних із життям, творчістю та вшануванням пам'яті Тараса Григоровича Шевченка, не лише зберігає масиви документів, а й функціонує як сховище (скарбниця) набутого людством знання, яке не лежить мертвим капіталом, а діє, розвиває молоде покоління і визначає подальші шляхи його розвитку. Створення відкритого і доступного в Інтернет-просторі інформаційного ресурсу та мережевого інструменту для відображення такого реєстру покликане забезпечити представлення архівних матеріалів, пов'язаних із життям, творчістю та вшануванням пам'яті великого сина українського народу. В основі таких мережевих інструментів — інтелектуальні засоби формування онтологічної системи, які представляють інформаційне середовище забезпечення динамічного формування описів архівів щодо відображення творчої спадщини Кобзаря.

Збереження культурної спадщини є безумовною і нагальною потребою з погляду розвитку інформаційних ресурсів. Не лише у світі, а й

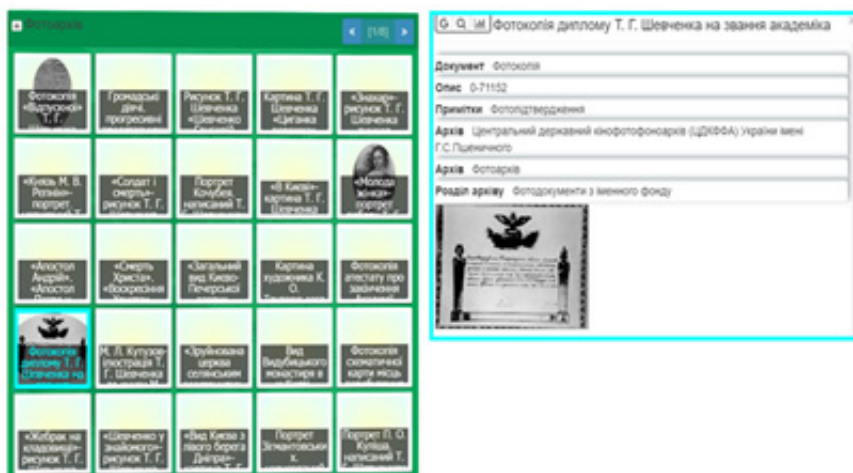

Рис. 3. Фотокопія диплома Т. Г. Шевченка на звання академіка

в Україні ведеться робота щодо вдосконалення наявних технологій для збереження і відтворення архівної інформації у доступному для широкого загалу режимі. Онтологічний реєстр архівних документів сприяє формуванню різнобічного уявлення про життя і творчість Т. Г. Шевченка

у всіх категорій користувачів та різнопланових цільових аудиторій. Завдяки інтегрованості й інтегрованості знання-орієнтованих інформаційних ресурсів дослідники можуть якомога ширше охопити цікавий для них матеріал і з особливою точністю відтворити картину подій.

Список використаних джерел

1. Комп'ютерні онтології та їх використання у навчальному процесі. Теорія і практика : монографія / [С. О. Довгий, В. Ю. Велічко, Л. С. Глоба та ін.]. — Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013. — 310 с.
2. Онтології відображення історико-культурної спадщини України в середовищі геоінформаційних систем : навч.-метод. посіб. / [Т. І. Андрущенко, С. А. Гальченко, Л. С. Глоба та ін.]. — Київ : Інститут обдарованої дитини, 2016. — 110 с.
3. Онтологічний кабінет дослідження життя та творчості Тараса Шевченка в середовищі науково-освітнього порталу KOVZAR.UA : монографія / [С. О. Довгий, О. Є. Стрижак, Т. І. Андрущенко та ін.]. — Київ : Інститут обдарованої дитини, 2016. — 175 с.
4. Онтологічний реєстр архівних документів, пов'язаних з життям, творчістю та вшануванням пам'яті Тараса Григоровича Шевченка. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://ontoreestr-shevchenko.ontology4.inhost.com.ua/>. — Назва з екрана.
5. Реєстр архівних документів, пов'язаних з життям, творчістю та вшануванням пам'яті Тараса Григоровича Шевченка : монографія / С. О. Довгий, М. А. Попова, В. В. Приходнюк, О. Є. Стрижак, В. А. Яцухно. — Київ : Центр розвитку особистості «УНІКУМ», 2017. — 250 с.
6. Трансдисциплінарні когнітивні засоби підтримки наукових досліджень життєдіяльності Тараса Григоровича Шевченка : монографія / С. О. Довгий, К. В. Ляшук, М. А. Попова, В. В. Приходнюк, О. Є. Стрижак. — Київ : Педагогічна думка, 2018. — 180 с.
7. Кониський О. Я. Тарас Шевченко-Грушівський : Хроніка його життя / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В. Л. Смілянська. — Київ : Дніпро, 1991. — С. 27–59.
8. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. — Київ : НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. — Т. 3 : І–Л. — 888 с.

Галина Барвицкая, Александр Ладычук, Марина Попова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНТОЛОГИЧЕСКОГО РЕЕСТРА АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ, СВЯЗАННЫХ С Т. Г. ШЕВЧЕНКО, В УЧЕБНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНИЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Статья посвящена проблеме сохранения культурного наследия, обсуждается целесообразность использования онтологий как средств представления архивной информации, приведены примеры применения онтологического реестра архивных документов как возможного инструментария для молодых ученых.

Ключевые слова: онтология, онтологический реестр, онтологическая призма, трансдисциплинарность.

Halyna Barvitska, Oleksandr Ladychuk, Maryna Popova

USE OF THE ONTOLOGICAL REGISTER OF ARCHIVAL MATERIALS RELATED TO TARAS SHEVCHENKO IN THE EDUCATIONAL AND RESEARCH ACTIVITIES OF STUDENTS

The article is devoted to the problems of cultural heritage preservation, the expediency of using ontologies as a means of presenting archival information is discussed, examples of using the ontological register of archival documents as a possible tool for young scientists are presented.

Keywords: ontology, ontological registry, ontological prism, transdisciplinarity.